

РЕЦЕНЗІЇ

ПОЛЬСЬКА ПРОЗА ХІХ СТОЛІТТЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ МІФУ, ІСТОРІЇ, ЦІННОСТЕЙ: ПОГРАНИЧНА ПЕРСПЕКТИВА

(Брацка М.В. Польська проза 40–80-их років ХІХ століття: міф – історія – цінності. Монографія. – К.: Талком, 2013. – 360 с.)

Рецензована монографія М. Брацкої є закономірною позицією серед досліджень, які проводяться сьогодні українськими полоністами та висвітлюють актуальні питання сучасної української полоністичної науки. Вона заповнює прогалину у вивченні феномена культурного, зокрема літературного, польсько-українського пограниччя, що протягом сотень років впливало на формування української літератури та визначало розвиток польської. Серед робіт, які з'явилися в українському літературознавстві та порушують проблеми пограниччя, варто згадати монографії Р. Радишевського «Українсько-польське пограниччя: сарматизм, бароко, діалог культур» (Київ, 2009), В. Єршова «Польська мемуаристична література Правобережної України доби романтизму» (Житомир, 2010), О. Сухомлинова «Етнокультурний дискурс у літературі польсько-українського пограниччя ХХ століття» (Донецьк, 2012). Авторка монографії звертає увагу на окремий пласт літератури, який усе ще чекав свого висвітлення, та обрала об'єктом свого дослідження прозу польсько-українського пограниччя середини і другої половини ХІХ століття, трактуючи її як інтегральну частину польської національної літератури. Вона здійснює комплексний аналіз та реінтерпретує творчість П. Биковського, М. Грабовського, Т. Т. Єжа (З. Мілковського), Я. Захар'яевича, братів В. і Вл. Лозинських, А. Марцінковського, П. Свенціцького, З. Фіша (Т. Падаліці), М. Чайковського – письменників, яким присвячувалась маргінальна увага в історії польської літератури доби романтизму і позитивізму. На переконання дослідниці, доробок цих авторів свідчить про подвійну помежівність – культурну та епохальну; він також відображає найважливіші ідейно-естетичні тенденції епохи, захоплення народністю та регіоналізмом, міфотворчістю та історизмом, контекстуалізує етнічність та систему цінностей пограничної спільноти.

Інструментом для вивчення літературних текстів польсько-українського пограниччя дослідниця обирає категорію літературного концепту. Гадаємо, вибір цієї категорії для опису цілого пласта літератури вдалий, адже концепт як ключове поняття, явище, уявлення, ідея, віддзеркалений у літературних і паралітературних текстах, культурно і ціннісно значимий для певного народу, у літературі польсько-українського пограниччя становить чинник локальної ідентичності, стає «опорною точкою народного світобачення»,

«константою літератури», «ідіологемою», «аксіологемою». Авторка монографії слушно зазначає, що концепт містить смислове навантаження, важливе для певного суспільства, усю сукупність колективного досвіду пограничної спільноти. Виокремлені в роботі концепти локального міфу, ідеологічного міфу, переломних історичних подій, часопростору новітньої історії, поразки, автообразу, гетерообразу, Свого / Чужого / Іншого, правди і кривди, добра і зла, патріотичної аксіології, національних цінностей свідчать про перманентний процес пошуку польськими письменниками критеріїв власної ідентичності й ствердження самотності за умови відсутності державного організму.

Безумовно, перевагою монографії є постановка та розв'язання питання щодо вивчення літератури польсько-українського пограниччя при застосуванні інструментарію постколоніальних студій. Дослідниця висловлює переконання про необхідність його використання з метою деконструкції полоноцентричного змістового навантаження аналізованих творів і можливості показати рівноцінність кожного учасника культурного спілкування на пограниччі. М. Брацка робить вдалу спробу проаналізувати взаємини колонізатора та колонізованого на землях Правобережної України та Галичини в реаліях ХІХ століття та слушно встановлює певні обмеження на безкритичне накладання класичної колоніальної матриці. Взагалі для цієї праці характерним є органічне поєднання традиційних і новітніх методологій, залучення широкого спектру польських і українських надбань з міфокритичної, історичної, імагологічної, аксіологічної проблематики. Особливий акцент зроблено на взаємозв'язку всіх цих аспектів, що свідчить про потребу інтердисциплінарного підходу до вивчення літератури пограниччя.

Заслугою дослідниці є спроба впорядкувати термінологічний апарат, потрібний для опису літератури польсько-українського пограниччя. Вона впроваджує та обґрунтовує використання поняття «пограничного метатексту», яке об'єднує всю сукупність регіонально диференційованих текстів пограниччя. У цьому контексті варто згадати, що інші дослідники цього пограниччя використовують такі категорії, як «література лімінального простору» (В. Єршов) або «мегатекст» (О. Сухомлинов). Натомість авторка переконливо доводить, що польську літературу, яка з'явилася в лімінальному просторі Правобережжя і Галичини, варто інтерпретувати як сукупний, цілісний пограничний метатекст, уживаючи це поняття у значенні узагальненого тексту без конкретного автора, який має спільні для певного часопростору (польсько-українського пограниччя) ознаки, характеристики. Тобто «пограничний метатекст» розуміється дослідницею як текст, що стоїть над іншими текстами як даними та водночас у термінах якого визначаються ці інші тексти. Попри всі відмінності соціоісторичних

умов, у яких творилися правобережні й галицькі твори, їхньої проблематики, образності, цілісність метатексту зумовлюється кількома важливими чинниками. Виокремлені в роботі концепти служать унаочненню факту, що літературні тексти, різні за регіональним характером, відображають подібний стан розвитку історичної та художньої свідомості польських письменників.

Тема монографії М. Брацкої належить до фундаментальних проблем сучасної гуманітарної науки. Новітня доба робить серйозні виклики національній ідентичності, системі цінностей сучасної людини, трактуванню Іншого, нашому світобаченню. Ідентичнісна, світоглядна, ціннісна криза мотивує людину шукати свого коріння та звертатися до початків розвитку і становлення власної нації, бачення Себе – Іншого. У польській культурі ці аспекти криються в XIX столітті, тому звернення до літератури цієї доби дає відповіді на багато питань сьогодення. Необхідно акцентувати, що дослідниця вибрала для аналізу авторів, творчість яких так чи інакше відображає український етнокультурний світ, а тому може стати для українського дослідника джерелом пізнання частини себе. У роботі інтерпретується прозовий доробок польських письменників XIX століття, що досі виштовхуються видатними митцями епохи на маргінес зацікавлень дослідників. Авторка знайшла цікаві площини узагальнення мистецьких та ідейних цінностей другорядних творів та показала схеми світоглядних переконань, характерні для письменників Правобережної України і Галичини. Здійснивши аналіз на методологічній основі теорії постколоніальних студій, вона отримала можливість вивчити структуру міфотворчих процесів і проявів міфу, зв'язок міфу та історії, фіксації міфічної історії; дослідити присутність міри етнічності як чинника диференціації героїв та описати імаго представників полікультурної громади пограниччя; визначити ціннісні орієнтири, заявлені польськими письменниками в їхніх художніх текстах. Вона переконливо довела, що цінність доробку письменників пограниччя полягає у відображенні процесу спілкування і взаємодії культур, перетинання кількох різних етнічних груп і ментальностей та вироблення окремого культурного коду, окремих міфів, символів, історіюгем, етнічних і регіональних уявлень та спільної ідеології. Заявлений у роботі постколоніальний і культурологічний аспект дослідження дозволив М. Брацкій всебічно розглянути специфічні умови і напрямки розвитку літератури польсько-українського пограниччя середини і другої половини XIX століття.

Людмила Іванівна Ромащенко,
доктор філологічних наук,

професор кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького